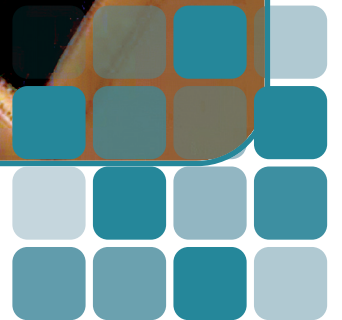

KÖRFEZ İşBİRLİğİ KONSEYİ ÜLKELERİNİN TEMEL POLİTİK- EKONOMİK PARAMETRELERİ

MUSTAFA YETİM, NURBANU AKCAN

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2020

Bu çalışmaya ait içeriğın telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20

Email : info@orsam.org.tr

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

KÖRFEZ İŞBİRLİğİ KONSEYİ ÜLKELERİNİN TEMEL POLİTİK-EKONOMİK PARAMETRELERİ

Yazarlar Hakkında

Dr. Mustafa Yetim

2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olan Yetim, 2011 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalından "2002-2010 Arası Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Ortadoğu'da Değişen Türkiye Algısı" başlıklı tez çalışması ile yüksek lisans derecesini almış, 2016 yılında ise "Ortadoğu ve Lübnan Zemininde Hizbullah: Yeni Weberci Yaklaşım" başlıklı tez çalışmasıyla Uluslararası İlişkiler doktoru olarak Ankara Üniversitesinden mezun olmuştur. 2009-2016 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi olarak çalıştıktan sonra 2016 yılından itibaren Dr. Öğretim Üyesi olarak aynı bölümde Ortadoğu bölgesine yönelik konuları da içeren dersler vermekte olan Yetim'in, Hizbullah, Lübnan, Türkiye-Katar ilişkileri ve genel olarak Ortadoğu siyasetini analiz ettiği çalışmaları bulunmaktadır.

Nurbanu Akcan

Lisans derecesini Ufuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde bölüm ve fakülte birinciliği ile 2017 yılında tamamlamıştır. Ufuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Aynı zamanda ORSAM bünyesinde Körfez Çalışmaları Koordinatörlüğü Araştırma Asistanı olarak görev yapan Akcan, ORSAM tarafından iki ayda bir olmak üzere yayımlanan Ortadoğu Analiz Dergisi'nin editör asistanıdır. İleri düzeyde İngilizce bilmektedir.

Aralık 2020

İÇİNDEKİLER

Giriş	3
Monarşik Rantiyerizm ve Enerji Güvenliği	3
KİK Ülkelerinde Dönüşen ve Çatışan Rejim Güvenliği	7
Küçük Devlet Kaygısı	9
Sonuç	11
Son Notlar	13

Giriş

Ortadoğu bölgesinin önemli alt-sistemlerinden olan Körfez bölgesinin baskın uluslararası kuruluşlarından Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkelerinin dış-ıç politika yönelimlerini kavrayabilmek amacı ile bu devletlerin siyasi-politik yapısının öncelikle irdelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede aynı zamanda monarşik rejimlerin birliği şeklinde tanımlanan ve çoğunlukla bölgenin doğal kaynak zengini olarak bilinen KİK ülkelerinin, bölgedeki köklü değişimlere rağmen görece olarak siyasi-ekonomik istikrarını sürdürebilmeleri de söz konusu yapı ile yakından alakalıdır. Bu temel varsayım üzerinden, çalışmamız KİK ülkelerinin ön plana çıkan politik ve ekonomik unsurlarına odaklanmakta ve bu unsurların söz konusu ülkelerin iç ve uluslararası alana yönelik tercihlerinde ne gibi etkiler yaptığını analiz etmektedir.

Körfez bölgesi ülkelerinin önemli bir bölümünün ekonomik faaliyetlerini doğal kaynaklardan elde ettiği gelirler yolu ile sürdürdüğünü düşündüğümüzde bu ülkelerin ekonomik yapısının rantiyer kavramı ile açıklanması mümkün hâle gelmektedir.

Monarşik Rantiyerizm ve Enerji Güvenliğinin Önemi

KİK ülkelerinin ortak bazı temel özellikleri söz konusudur. Bu özelliklerden ilki, söz konusu ülke ekonomilerinin gerçekleştirdikleri doğal kaynak ihracatından elde edilen gelirlere dayanıyor olmasıdır. Bu çerçevede Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Kuveyt ve bu dört ülke kadar olmamakla birlikte Umman

ve Bahreyn'in de sürdürdüğü ekonomik düzen "rantiyerizm" tanımına uymaktadır. "Rantiyer devlet" kavramı, herhangi bir üretim yapmadan gelir elde etmeyi ifade etmektedir.¹ Bu noktada "rant" kavramı ise emeğe dayanmayan her türlü gelire denk gelmektedir. Dolayısıyla Körfez bölgesi ülkelerinin önemli bir bölümünün ekonomik faaliyetlerini doğal kaynaklardan elde ettiği gelirler yolu ile sürdürdüğünü düşündüğümüzde bu ülkelerin ekonomik yapısının rantiyer kavramı ile açıklanması mümkün hâle gelmektedir.

Körfez bölgesi, dünyadaki doğal gaz ve petrol kaynaklarının %45'ten fazlasının bulunduğu bir bölgedir. Benzer şekilde küresel olarak kanıtlanmış petrol rezervleri ve gaz rezervlerinin de %40'ından fazlasına sahiptir. Körfez ülkeleri, sahip oldukları bu ekonomik potansiyeli hem iç hem de dış politikadaki çıkarlarını gerçekleştirmek amacı ile büyük oranda kullanagelmiştir. Petrol ve türevlerinin kısıtlı, kritik ve kimi zaman da ikame edilemez bir ihtiyaç hâlini alması, hidrokarbon kaynakları az olan veya hiç olmayan ülkeler nezdinde Körfez ülkelerini ekonomik açıdan önemli ve vazgeçilmez birer partner hâline getirmiştir. Bu bağlamda, bölge ülkeleri mevcut potansiyellerini ekonominin yanı sıra dış siyaseti de şekillendirmek amacı ile kullanmaktadırlar.²

Doğal kaynakların bölgede bu denli fazla olması nedeni ile bu ülkelerin sağladığı avantajlar bazen yerini dezavantajlara bırakabilmektedir.

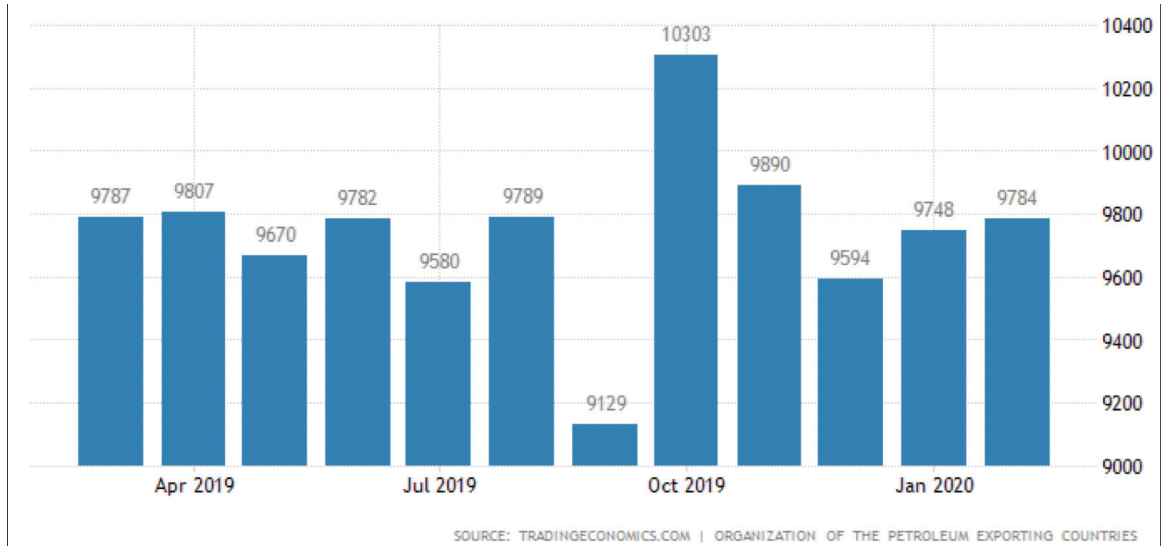

Öyle ki ekonomik istikrarı hidrokarbon rezervlerine bağlı olan ülke ekonomileri, rezervler ile alakalı en ufak bir sorun ile siyasi-ekonomik açıdan kırılgan hâle dönüşebilmektedirler. Öte yandan söz konusu rezervlerin, bölgesel ve küresel dengeler ile ilintili bir mesele olması ve bu dengelerin son derece değişken bir zeminde konumlanıyor olması dikkate alındığında, petrol fiyatlarının kolaylıkla etkilenebileceğini ve değişkenlik gösterebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla başta Suudi Arabistan olmak üzere ekonomisi petrol gelirlerine bağımlı olan ve kısmen de olsa petrol gelirlerinin ekonomisinde etki yarattığı diğer KİK ülkeleri için, fiyatlarda yaşanabilecek olumsuz bir dalgalanma felaket niteliği taşımakta ancak benzer şekilde olumlu yönde yaşanacak herhangi bir değişim söz konusu ülkeler için önemli fırsatlar yaratabilmektedir. Bu bağlamda önemli bir örnek olarak; 2019 yılının Aralık ayında Yemen'deki İran destekli Husiler tarafından 10 SİHA (silahlı insansız hava aracı) kullanılarak Suudi Arabistan'ın millî petrol şirketi Saudi Aramco'ya yönelik gerçekleştirilen saldırılar³, Krallığın tesislerindeki petrol üretiminde günlük 5,7 milyon varil kesintiye neden olmakla birlikte dünya petrol üretiminin

%5'inin durmasına yol açmıştır. (Bakınız: Tablo 1)

Konu ile ilgili son dönemde yaşanan koronavirüs tehlikesi bu sorunu daha çarpıcı hâle getirmiştir. Küresel çapta öngörülemez ve durdurulamaz bir şekilde 2020'nin ilk aylarında etkisini artıran salgın, petrol talebinde önceleri büyük ölçüde düşüşe neden olmuştur. Böylelikle Mart 2020'de petrol fiyatları son 20 yılın en düşük seviyesine gerilemiştir. Bu da petrol ihraç eden ülke ekonomilerinde ciddi bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Anlaşılacağı üzere hidrokarbon rezervlerinden elde edilen gelirlerin bu ülkeler için vazgeçilemez olması, bu ülkelerin petrol sektörü ile ilgili yaşanabilecek herhangi bir olumsuzlukta önemli sorunlarla karşı karşıya kalması anlamına gelmektedir. Çünkü petrol fiyatları bölgesel ve küresel dengelere bağlı olarak anlık değişim gösterebilmekte ve bu dalgalanmalardan kolaylıkla etkilenmektedir. Bu da Körfez ülkelerinin ekonomik beklentilerine olumsuz yansımakta; bütçede tahmin edilen petrol gelirlerinin düşmesi rantier devletlerin mali problemler yaşamasına neden olmaktadır.

Tablo 1. Mart 2019 – Şubat 2020 Tarihleri Arasında Suudi Arabistan'ın Aylık Ham Petrol Üretimi (bbl).

Başta Suudi Arabistan olmak üzere ekonomisi petrol gelirlerine bağımlı olan Körfez ülkeleri için petrol fiyatlarında yaşanabilecek olumsuz dalgalanma, ekonomik krizi beraberinde getirebilmekte; olumlu yönde yaşanacak herhangi değişim ise söz konusu ülkeler için önemli fırsatlar yaratmaktadır.

Başta Suudi Arabistan olmak üzere ekonomisi petrol gelirlerine bağımlı olan Körfez ülkeleri için petrol fiyatlarında yaşanabilecek olumsuz dalgalanma, ekonomik krizi beraberinde getirebilmekte; olumlu yönde yaşanacak herhangi değişim ise söz konusu ülkeler için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bu noktada, Körfez ülkelerinin genel itibarıyla büyük gelirler elde ettiği petrol ve petrole dayalı sektörler öncelik vermeleri neticesinde bu ülkelerdeki bazı sektörlerde daralma yaşanmış; petrole olan bağımlılık pekişmiş ve ithalata olan ihtiyaç artmıştır. Dolayısıyla petrol dışı sektörlerde yaşanan sorunlar, bu ülkeler için çözülmesi gereken ekonomik problemlerin başında gelmektedir.⁴

Körfez ülkeleri sadece doğal kaynak gelirleri ile ülkede ekonomik açıdan değil aynı zamanda monarşi temelli rejimleri ile siyasi açıdan da güç tekeli oluşturmuşlardır. Petrol ve türevlerinden sağlanan ekonomik üstünlüklerin kraliyet ailelerinin kontrolünde olması, bu ülkelerdeki yönetici kesimin gücünü daha fazla konsolide etmesine imkân vermektedir. Bu çerçevede, KİK ülkelerindeki devlet yapılarının ikinci temel özelliği ortaya çıkmaktadır. Suudi Arabistan mutlak monarşi ile yönetilirken Kuveyt, Katar, Umman ve Bahreyn anayasal monarşi ile yönetilmektedir. Diğer devletlerden farklı olarak

BAE ise federal bir monarşi ile yönetilmektedir. Monarşizm ister mutlak ister anayasal olsun, bu ülkelerinin karar alma süreçleri ve siyasi düzenlerindeki en temel ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özetle KİK ülkeleri ekonomik olarak rantiyer ve siyasi olarak monarşik yapıya sahiptir.

Körfez ülkelerinin sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri, beraberinde söz konusu ülkelerin kendi ekonomilerinde özellikle rezervler üzerine kurulu olan sektörleri domine etmesine neden olmaktadır. Başta petrol ve doğal gaz rezervleri ile ilişkili sektörlerin KİK ülkelerinin bizzat yönetici ailelerinin malı olarak kabul görmesi yani sektörde söz konusu yönetimlerin bir tekel oluşturması, ekonominin temelini oluşturan girişimcileri saf dışı bıraktığından bu ülkelerin ekonomik değerine zarar vermektedir. Temel olarak, petrol ve doğal gaz gelirleri KİK ülkelerinde dış ticaret ve cari fazlasının oluşmasında rol oynasa da ana hatları ile tek bir sektör üzerinden devamlılığı sağlanan mevcut ekonomik durum beraberinde ekonomik yapının sıkışmasını da getirmektedir.

Öte yandan, bir ülkenin ekonomik durumunun; siyasi, askerî ve sosyal meselelerde itici güç olduğu göz önünde bulundurulduğunda KİK ülkelerinin petrol gelirlerine olan bağımlılığı azaltması gerekmektedir. Bu noktada, 2019 yılının sonlarında etkisini göstermeye başlayan ve 2020 yılının ilk çeyreğinde küresel ekonomide son derece kritik bir süreç yaşanmasına neden olan koronavirüs (Covid-19) salgını konuya ilişkin önemli bir örnektir. Salgınla birlikte petrol ve petrol ile ilintili sektörler için talebin düşmesi neticesinde petrol fiyatlarında da büyük bir düşüş yaşanmış; öncelikli olarak petrol bağımlılığı had safhada olan KİK ülkeleri, ekonomik baskıyı azaltmak adına ekonomiyi çeşitlendirmeye ilişkin çalışmalarına ağırlık vermişlerdir. Öte yandan turizmin de bu dönemde durma noktasına gel-

mesi, petrolün ardından turizm gelirlerini de baltaladığından söz konusu ülkelerden bazıları birbirlerinden borç istemeye varan bir salgın süreci geçirmiştir.

Genel itibarıyla petrolden elde edilen gelirlerin söz konusu ülkeler için vazgeçilemez olması, onların bu sektöre ilişkin herhangi bir olumsuzlukta altından kalkılamayacak kadar büyük sorunlarla karşı karşıya kalması anlamına gelmektedir. Buradan hareketle petrol ve petrole bağlı sektör gelirlerinin muhafaza edilmesi adına KİK ülkelerinin enerji güvenliğini sağlayabilme ihtiyacının önemi, bu meseleye verilmesi gereken ağırlık ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde petrol bağımlılığını kolaylıkla azaltamayacağı düşünüldüğünde, KİK ülkelerinin sektörün güvenliğini sağlamak adına gerekli teknolojik atılımlar ve gerek bölgesel gerekse küresel askerî ve siyasi adımlarda bulunması elzemdir.

Hidrokarbon kaynaklarına endekslî bir ekonomiye sahip KİK ülkeleri, son dönemlerde

enerji güvenliğine ilişkin birtakım zorluklar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu noktadaki zorluklar ise petrol ve doğal gaz üretim tesislerine ve ulaşımına yönelik gerçekleştirilen silahlı saldırılar ve enerji altyapılarına karşı gerçekleştirilen siber savaştan kaynaklanmaktadır. Bölgede İran ve İran destekli grupların petrol tankerlerine ve petrol tesislerindeki yakın zamanda yaptığı saldırılar neticesinde, özellikle Suudi Arabistan veya BAE'nin İran'ın füze yetenekleri ile ilgili daha fazla endişe duymasına yol açmaktadır. Örneğin, Haziran 2019'da Umman Körfezi'nde seyir hâlindeki Norveçli ve Japon firmalara ait iki petrol tankerine yönelik düzenlenen saldırı karşısında ABD, İngiltere ve Suudi Arabistan, saldırılardan İran ordusuna bağlı Devrim Muhafızları'nı sorumlu tutmuş; İran ise suçlamaları reddetmişti.⁵ Benzer şekilde Mayıs 2019'da da Suudi Arabistan Hürmüz Boğazı'nda iki petrol tankerine sabotaj düzenlendiğini duyurmuştu.⁶

Bu kapsamda Körfez bölgesindeki hidrokarbon rezervleri göz önünde bulundurulduğunda

enerji güvenliği, küresel petrol ve doğal gaz piyasaları için büyük bir önem arz ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Körfez, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık üçte ikisine ev sahipliği yapması, bölgenin dünya petrolünün yaklaşık üçte birini ürettiği olması ve dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %35'inin bu bölgede bulunması enerji güvenliğinin ne ölçüde sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Körfez ve Kızıldeniz'de tekrarlanan saldırılar ve İran'dan gelen tehditlerin ardından bölgenin küresel petrol piyasaları üzerindeki etkisine binaen ABD ve diğer Batılı ülkeler, petrol üretiminin ve fiyatlarının olumsuz bir değişime uğramaması noktasında bölgede KİK ülkeleri ile savunma iş birliğine daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır.

Çeşitli boru hatları ve tankerler ile kritik bir petrol geçidi olan Hürmüz Boğazı'ndan, günlük 20 milyon varilden fazla petrolün geçişi sağlanırken; Babülmendep Boğazı'ndan günde yaklaşık 5 milyon varil petrolün geçişi sağlanmaktadır. Bu noktada, Körfez ve Kızıldeniz'de tekrarlanan saldırılar ve İran'dan gelen tehditlerin ardından bölgenin küresel petrol piyasaları üzerindeki etkisine binaen ABD ve diğer Batılı ülkeler, petrol üretiminin ve fiyatlarının olumsuz bir değişime uğramaması noktasında bölgede KİK ülkeleri ile savunma iş birliğine daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. Öte yandan KİK ülkeleri yalnızca savunma alanında bir güvenlik arayışına girmemişler; mevcut tehditleri ekonomik ve politik iş birlikleri geliştirerek de sınırlandırma çabası gütmüşlerdir. Bölge ülkeleri enerji gü-

venliğini sağlama ve enerji gelirlerini artırma noktasında bölgede gerek sıcak gerekse politik çatışmalar içerisine girmek suretiyle bölgedeki konumlarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Örneğin; ticaret-finans merkezine dönüşme hedefi ile BAE, Yemen'de liman şehirlerini kontrol etmeyi amaçlarken Suudi Arabistan, Yemen'deki petrol bölgelerini kontrol etmeyi planlamaktadır. Çünkü enerjinin dünya piyasalarına sorunsuz bir biçimde arz edilebilmesi hem söz konusu bölge ülkeleri hem de bu ülkeler ile ittifak hâlindeki enerji bağımlısı ülkeler açısından kritik öneme sahiptir. Öte yandan BAE'nin bu yöndeki kaygıları hafifletmek yani İran'dan gelen tehditleri sınırlamak noktasında, son dönemde artan gerilimler üzerine Tahran ile uzlaşmacı politikalar üretmeye başladığını belirtmek gerekir.

KİK Ülkelerinde Dönüşen ve Çatışan Rejim Güvenliği

Körfez ülkelerinin ulusal güvenliklerini rejim güvenliği çerçevesinde tanımladıkları ve iç-dış politika yönelimini bu bağlamda oluşturdukları söylenebilir. Körfez ülkeleri, 1960'lı yıllarda Nasırcı Arap sosyalizmini rejimlere yönelik bir güvenlik tehdidi olarak algılamakla birlikte 1979 sonrasında bu algı (Şii) İran tehdidi ile yer değiştirmiştir. Son dönemde ise bazı Körfez ülkeleri bir zamanlar Nasırcı ideolojiye karşı destekledikleri Müslüman Kardeşler ilişkili hareketleri tehdit sıralamasında üst sıraya yerleştirmişlerdir. BAE ve Suudi Arabistan gibi Körfez ülkeleri, İran kaynaklı "Şii tehdidi" algısının yanı sıra Müslüman Kardeşler ilişkili grupları da "terör örgütü" olarak tanımlayarak hem iç hem dış politikasında önemli bir "öteki" olarak inşa etmişlerdir.

1952 yılında kendilerini "Hür Subaylar" olarak adlandıran grup tarafından Cemal Abdül Nasır liderliğinde gerçekleştirilen askerî darbe sonucu Mısır'da monarşi yıkılmıştır.⁷ Böylelikle Orta-doğu'daki bazı grupların Mısır'da gelişen Arap

sosyalizmi fikrine sempati duymaya başlaması bazı Körfez ülkelerini telaşlandırmış ve onları Nasırcı hareketlere karşı ortak tutum sergilemeye itmiştir. Örneğin, Mısır Devrimi'ni ve Nasır'ın Arap milliyetçiliğini benimseyen Genel Kurmay Başkanı Albay Abdullah Sallal, Yemen'de 1962 yılında bir darbe gerçekleştirmiş ve cumhuriyet ilan etmiştir.⁸ Bu durum Suudi Arabistan öncülüğündeki bazı Körfez ülkelerinin yaşanan darbeyi kendileri için tehdit olarak algılamalarına yol açmıştır. Bu dönemde ülkenin kuzeyinde Mısır'ın desteklediği cumhuriyetçiler ile Suudi Arabistan'ın desteklediği kralcılar arasında bir iç savaş yaşanmış; Arap dünyası da yeni cumhuriyeti tanıyanlar ve tanımayanlar olarak ikiye bölünmüştür.

Benzer bir tehdit algısı ise İran'da yaşanan gelişmeler ile ortaya çıkmıştır. İran tehdidi, 1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi ile ortaya çıkmıştır.⁹ Devrimin bölge ülkelerine yayılma ihtimali, Körfez ülkelerinde güvensizlik hissini tetiklemiştir. Devrim sonrası dönemde dine dayalı devlet yapısını sağlamlaştıran İran'ın monarşi ile yönetilen ülkelerde benzer bir etki yaratma isteği, bölgede önemli Şii nüfusu barındıran Körfez devletleri tarafından ciddi tehdit olarak algılanmıştır.¹⁰ Son dönemde BAE ve Suudi Arabistan etkisindeki bazı Körfez ülkeleri, Müslüman Kardeşler gibi bazı Sünni İslamcı grupları da "Şii tehdidi" kadar hayati bir tehdit olarak yorumlamaya başlamışlardır.¹¹ Bu tehdit grubunun başında yer alan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) grubunun kökleri 20. yüzyılın başlarına dayanmaktadır.

Hür Subaylar darbesinden sonra Nasır ile ortak bir paydada buluşan İhvan Hareketi, bir süre sonra anlaşmazlıklar sonucunda Nasır rejimi ile ayrışma yaşamış ve 1952 yılında Mısır'da Müslüman Kardeşler yasaklanmıştır. Zaman içerisinde ülke siyasetine entegre olan bu hareket, özellikle 2000'li yıllardan itibaren Mısır Meclisinde

de aktif şekilde yer almaya başlamıştır.¹² Diğer taraftan Müslüman Kardeşler'in 2010 seçimlerinde ilk turda tek bir sandalye kazanamaması, usulsüzlük iddialarını gündeme getirmiştir.¹³ Tunus'ta başlayan Arap ayaklanmaları sürecinin de etkisi ile 2011 yılında Mısır halkı sokaklara dökülmüş; Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifası üzerine yapılan ilk seçimde Müslüman Kardeşler destekli Hürriyet ve Adalet Partisi ülkedeki demokratik seçimlerle göreve gelen ilk hükümet olmuştur. Ancak 2013 yılında Mısır'ın demokratik seçimle başa gelen ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye yönelik bir darbe gerçekleştirilmiştir.¹⁴ Bu hareketi kendi rejimleri için ulusal tehdit gören bazı Körfez ülkeleri darbeyi destekleyerek Müslüman Kardeşler karşıtı cephede yer almıştır.

2017 yılına gelindiğinde ise konuya ilişkin olarak Suudi Arabistan ve BAE'nin yanı sıra Bahreyn ve Mısır gibi ülkelerin de Katar ile mevcut diplomatik ilişkilerini kesmesi neticesinde Körfez krizi meydana gelmiştir.¹⁵ Bu krizin ve dolayısı ile Katar'a yönelik uygulanan kapsamlı ambargonun temel sebepleri arasında ise Katar'ın Müslüman Kardeşler'e desteği öne sürülmüştür. Belirtmek gerekir ki Nasırcılık ve Şii tehditleri konusunda kısmen KİK ülkeleri benzer tavır sergilerken son olarak Müslüman Kardeşler meselesinde derin bir ayrılık yaşamışlardır ve KİK bölünmenin eşiğine kadar gelmiştir. Esasen bu noktada Katar ile çok boyutlu ilişkiler geliştiren Türkiye de özellikle Suudi Arabistan ve BAE'nin hedefi hâline gelmiş ve Suudi Arabistan-BAE ittifakı ile Türkiye-Katar ortaklığı arasındaki ilişkiler gergin bir döneme girmiştir. Diğer bir ifade ile KİK ülkelerinin rejim güvenliğine yönelik tehdit algıları zaman içerisinde dönüşüm göstermiş ve bu dönüşüme göre Şii ya da Sünni kimliğine bakılmaksızın bazı aktörler tehdit algılamasında üst sıralara yerleşmiştir.

1971'e kadar İngiltere'nin, özellikle 1990'lı yıllardan sonra ABD'nin KİK ülkelerine küresel bir güvenlik şemsiyesi sağlamasına rağmen Türkiye-Katar ittifakı ve Suudi Arabistan-BAE'nin İsrail ile geliştirdiği ilişkiler, bölgesel ittifaklarında küçük devlet kaygılarını giderme amacı ile değerlendirilebilir.

Küçük Devlet Kaygısı

KİK ülkeleri askerî kapasite açısından gerek iç gerekse dış güvenliklerini koruma noktasında duydukları endişeleri gidermek amacı ile çeşitli bölgesel ve küresel ittifaklara ihtiyaç duyabilmektedir. Küçük devlet kaygısı şeklinde tanımlanan durum KİK ülkelerinin tümünde baskın olmasına ve bu çerçevede küresel güçlerle kurulan ittifaklar benzer olmasına rağmen söz konusu ülkelerin özellikle son zamanlarda bölgesel ittifaklarında bazı önemli kırılmalar meydana gelmiştir. Bu çerçevede 1971'e kadar İngiltere'nin,

özellikle 1990'lı yıllardan sonra ABD'nin KİK ülkelerine küresel bir güvenlik şemsiyesi sağlamasına rağmen Türkiye-Katar ittifakı ve Suudi Arabistan-BAE'nin İsrail ile geliştirdiği ilişkiler, bölgesel ittifaklarında küçük devlet kaygılarını giderme amacı ile değerlendirilebilir. Ayrıca bu anlamda KİK ülkelerinin alternatif güç merkezleri Rusya ve Hindistan gibi ülkeler ile de bazı siyasi-askerî ilişkiler geliştirdiği görülmektedir.

Öncelikli olarak, ABD'nin İran tehdidi gerekçesi ile bölgedeki askerî varlığını zaman içerisinde artırdığı belirtilmelidir. Ortadoğu'daki en büyük ABD askerî üssü olarak bilinen el-Udeyd Hava Üssü Katar'da bulunurken bölgedeki en büyük deniz gücü sayılan, ABD ordusuna ait 5. Filo'ya Bahreyn ev sahipliği yapmaktadır. Yine, Kuveyt yaklaşık 13 bin askerî personel ile Körfez'de en çok ABD askerinin konuşlandığı ülkelerden biri olarak öne çıkmakta; BAE savunma iş birliği anlaşması kapsamında ABD'li yaklaşık 5 bin askerî personel barındırmaktadır. Suudi Arabistan'da ise ABD'ye ait askerî üs bulunmamasına karşın Riyad'da ABD Askerî Eğitim Misyonu kapsamında tahmini 3 bin Amerikan askerine ev sahipliği yapmaktadır. Öte yandan Katar'da 13 bin askerî personel konuşlanırken;

bu sayı Bahreyn’de 7 binden fazla, Umman’da ise yaklaşık 600’dür.¹⁶ Tüm bunların dışında ABD, bu ülkelerde yer alan pek çok liman ve üssü kullanabilme yetkisine sahiptir. Geline nokta Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Umman’da ciddi bir güvenlik şemsiyesi bulunan ABD, sahip olduğu bu konumu KİK ülkeleri üzerinde önemli bir baskı unsuru olarak değerlendirebilmektedir. Örneğin; salgın sürecinin gölgesinde mart-nisan aylarında petrol talebinin düşmesi karşısında Rusya ile restleşerek petrol üretiminde kesintiye gitmek istemeyen Suudi Arabistan, ABD tarafından ABD askerlerinin Patriot hava ve füze savunma sistemlerinin ülkeden çekilmesi konusunda tehdit edilmiştir.

Konuya ilişkin en kritik örneklerin başında 2017 yılı itibarıyla başlayan Körfez krizi süreci gelmektedir. Katar; Suudi Arabistan ve BAE’nin başının çektiği ve Mısır gibi bazı ülkelerin de yer aldığı ittifaka karşı söz konusu ittifakın ablukasını kırma noktasında Türkiye ile siyasi, askerî ve ekonomik iş birliğine ağırlık vermiştir. Nitekim Katar’ın Türkiye hamlesi işe yarayıp ve beklenenin aksine Katar sahip olduğu küçük devlet eksikliklerini bölgenin önemli gücü ile gidermeye çalışarak ablukanın etkilerini üzerinden büyük bir hızla atmayı başarmıştır. Bu konudaki diğer fakat karşıt bir örnek ise kendilerini uzun zamandır Filistin davasının *savunucuları*(!) olarak tanımlayan BAE ve Bahreyn gibi KİK ülkelerinin, 2020 yılında İsrail ile normalleşme sürecini gerçekleştirmeye başlamalarıdır. İran tehdidine karşı İsrail ve ABD’yi güvenli birer müttefik olarak gören BAE’nin yanı sıra Suudi Arabistan da normalleşme sürecine dâhil olmasa da İslam ve Arap dünyasının “temel düşmanı” olarak tanımlanan İsrail ile ılımlı bir

süreç başlatmıştır. Esasen özellikle Suudi Arabistan ve BAE’nin Yemen ve Libya gibi iç savaş süreçlerinde yaşadıkları güvenlik kaygıları neticesinde ABD ile askerî ittifaklarını güçlendirme ve Washington’dan askerî teçhizat tedariki sağlama karşılığında İsrail ile ilişkilerini “normalleştirme”ye razı olduğu söylenebilir. Böylece söz konusu ülkeler hem küresel anlamda geleneksel güvenlik şemsiyesini muhafaza etme hem de bölgesel anlamda İran ve Türkiye’yi dengeleme konusunda yeni bir askerî-siyasi aktörü yani İsrail’i bölgesel denkleme dâhil etmeyi planlamaktadır.

Öte yandan başta Suudi Arabistan olmak üzere KİK ülkelerinin; Çin, Rusya, Hindistan ve diğer Asya devletlerini ABD’nin bölgede etkinliğini azaltma ihtimaline karşı alternatif olarak değerlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. ABD’nin bölgedeki askerî rolü ile ilgili yaşanan tartışmalar ve Washington’un askerî varlığını azaltma senaryoları KİK ülkeleri tarafından endişe ile izlenmekte ve söz konusu ülkeler alternatif girişimlere yönelmektedir. Örneğin bu kapsamda, Hindistan ve Suudi Arabistan arasındaki stratejik ortaklıklarını son birkaç yılda artırmış; iki ülke, savunma sanayi iş birliğinden yenilenebilir enerjiye, güvenlik iş birliğine ve sivil havacılığa kadar çeşitli sektörlerde 12 anlaşma ve Mutabakat Zaptı (MoUs) imzalamışlardır.¹⁷ Benzer şekilde Rusya da Körfez’de güvenliği sağlamak için bir girişim başlatmış ve bazı KİK ülkeleri ile askerî-savunma iş birliğini yoğunlaştırma yoluna gitmiştir. Dolayısı ile KİK ülkeleri ABD gibi küresel bir güvenlik şemsiyesinin sınırlanma ihtimaline karşı bölgesel-küresel anlamda alternatif girişimleri gerçekleştirmekten geri durmamaktadır.

Sonuç

KİK ülkelerinin dış-ıç politika yöneliminde sadece rejim güvenliğinin değil enerji güvenliğinin de baskın olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede rejim güvenliğinin önemli bir boyutu küçük devlet olma kaygısından kaynaklanmakta iken enerji güvenli rantiyer devlet yapısı nedeni ile ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile söz konusu devletler toplumsal istikrarı sağlayabilmek ve önemli oranda rantı dayalı ürettikleri sadakat ilişkilerini sürdürebilmek amacı ile petrol-doğal gaz gibi kaynaklardan elde ettikleri gelire kesintisiz şekilde ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum enerji arz güvenliğinin sağlanması konusunda oluşabilecek risklere KİK ülkelerinin ne derece kırılgan olduklarını ortaya koymaktadır. Son dönemde BAE'nin artan İran tehdidi üzerine Tahran ile yumuşama yolunu seçmesi ve Aramco saldırıları ile Riyad'ın belirginleşen ekonomik kırılganlıkları söz konusu ülkelerin rejim güvenliğine verdiği önem kadar ve bu durum ile de yakından alakalı olan enerji güvenliğine de önceliklerini göstermektedir.

Monarşi temelli rejim güvenliğini sağlama noktasındaki ikinci önemli kaygı ise küçük devlet durumunun getirdiği eksikliklerdir. Bu şekilde kendilerini iç-dış somut tehditlere karşı yeterince güçlü ve hazır hissetmeyen KİK ülkelerinin benzer kaygılar hissettikleri fakat değişen stratejiler geliştirdikleri gözlenmektedir. Bu çerçevede bahsi geçen ülkeler önce İngiltere ve sonrasında ABD'nin askerî korumasını kabul ederek küresel anlamda birbiriyle uyum içinde stratejiler izlese de son dönemde farklı bölgesel ittifaklara yönelmektedirler. Bu durum söz konusu ülkelerin rejim güvenliğini sağlama noktasında geçmişe kıyasla küresel boyutun yeterli olmadığını düşünmeye başladığını ve alternatif ve hatta çatışan bölgesel ittifaklara yöneldiklerini kanıtlamaktadır. Sonuç olarak piramidin tepesinde bulunan monarşilerin rejim güvenliğini sağlama kaygısının enerji güvenliği ve küçük devlet kaygısı olmak üzere iki önemli boyutu olduğu ve her iki boyutun da KİK ülkelerinin zaman içerisinde dönüşen iç-dış politika tercihlerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

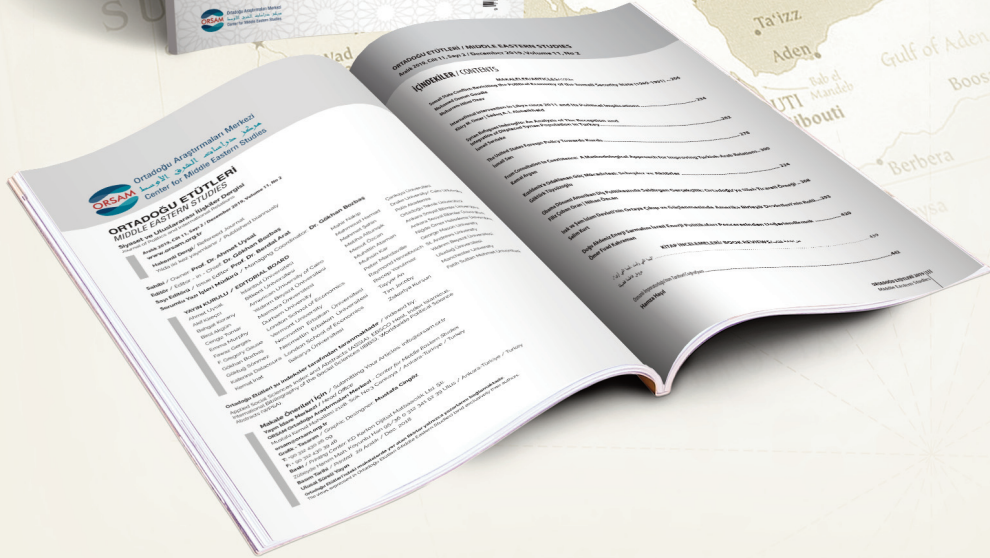
Son Notlar

- ¹ Meliha Benli Altunışık, "Rentier State Theory and the Arab Uprisings: An Appraisal", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı: 42 (Yaz 2014), s. 75-91.
- ² Körfez bölgesindeki doğal gaz ve petrol kaynaklarına ilişkin istatistiki veriler için bakınız; <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/natural-gas.html> ; <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/oil.html>
- ³ *Euronews*, "Suudi petrol devi Aramco'nun iki rafinerisine drone saldırısı: Yangın kontrol altına alındı", <https://tr.euronews.com/2019/09/14/petrol-devi-aramconun-iki-rafinerisine-drone-saldirisi-sonrasi-yangin-kontrol-altinda> (28 Aralık 2020).
- ⁴ İsmail Numan Telci, "Will the Appointment of a new Energy Minister relieve Saudi Arabia's Economic Woes?", *The New Turkey*, 12 September 2019.
- ⁵ *BBC News*, "Gulf of Oman tanker attacks: US says video shows Iran removing mine", <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48633016> (28 Aralık 2020).
- ⁶ *CNBC News*, "Saudi Arabia says 2 oil tankers were damaged by sabotage attacks", <https://www.nbcnews.com/news/world/saudi-arabia-says-2-oil-tankers-were-damaged-sabotage-attacks-n1004781> (28 Aralık 2020).
- ⁷ William L. Cleveland, "Modern Ortadoğu Tarihi", trc. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Yayınevi, 2008), s. 338.
- ⁸ The New York Times, "Abdullah al-Salal Dies in Yemen at 74; Led 1962 Uprising", <https://www.nytimes.com/1994/03/06/obituaries/abdullah-al-salal-dies-in-yemen-at-74-led-1962-uprising.html?auth=login-email&login=email> (28 Mart 2020).
- ⁹ Arshin Adib-Moghaddam, "The International Politics of the Persian Gulf" (Abingdon, Oxon: Routledge, 2006), s. 19.
- ¹⁰ Gökhan Erel, "The State of the Gulf Cooperation Council: From Loose Integration to Deep Fragmentation", *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Analiz*, Sayı: 230, Nisan 2019, s. 3.
- ¹¹ İsmail Numan Telci ve Mehmet Rakipoğlu, Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Vol: 13, Issue: 1, 2018, s.137-168.
- ¹² *BBC News Türkçe*, "Müslüman Kardeşler: Mısır'da Kurulan 91 Yıllık İslami Hareket", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48107342> (28 Mart 2020).
- ¹³ İsmail Numan Telci, "Mısır 2010", içinde (ed.) Kemal İnat, Muhittin Ataman ve İsmail Numan Telci, *Ortadoğu Yıllığı 2010*, İstanbul: Açılım Kitap, 2011.
- ¹⁴ *Al Jazeera Türk*, "Mısır'da Mursi'ye Darbe", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-mursiye-darbe> (28 Mart 2020).
- ¹⁵ *The Guardian*, "Gulf states prepare to ramp up economic sanctions against Qatar", <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/04/qatar-objects-to-being-singled-out-in-gulf-diplomatic-crisis> (28 Mart 2020).
- ¹⁶ *Washington Post*, "Where U.S. troops are in the Middle East and Afghanistan, visualized", https://www.washingtonpost.com/world/where-us-troops-are-in-the-middle-east-and-could-now-be-a-target-visualized/2020/01/04/1a6233ee-2f3c-11ea-9b60-817cc18cf173_story.html (28 Aralık 2020).
- ¹⁷ *ET Government*, "India, Saudi Arabia ink 12 agreements", <https://government.economictimes.indiatimes.com/news/governance/india-saudi-arabia-ink-12-agreements/71812818> (28 Aralık 2020).

ORTADOĞU ETÜTLERİ

MIDDLE EASTERN STUDIES

Hakemli Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın altı ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taramaktadır.

📍 Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

☎ +90 (850) 888 15 20
📠 +90 (312) 430 39 48

✉ info@orsam.org.tr
🌐 www.orsam.org.tr

📱 orsamorgtr